

राजेन्द्र थापाको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र
सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको
एम्.ए. दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
राजप्रसाद जोशी

नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर
२०६५

त्रिभुवन विश्वविद्यालय,
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय,
नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत विश्वविद्यालय क्याम्पसका छात्र राजप्रसाद जोशीले त्रि.वि. स्नातकोत्तर तह (एम्.ए.) मा नेपाली विषयको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि गर्नुभएको राजेन्द्र थापाको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

१. विभागीय प्रमुख, प्रा.राजेन्द्र सुवेदी
२. शोधनिर्देशक, प्रा.डा. ब्रतराज आचार्य
३. बाह्य परीक्षक, उप-प्रा. तुलसीमान श्रेष्ठ

मिति: २०६५/०८/०४

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली एम्.ए.(शैक्षिक वर्ष: २०६२/०६४) दोस्रो वर्षका विद्यार्थी राजप्रसाद जोशीले राजेन्द्र थापाको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । उहाँको शोधकार्यसँग म सन्तुष्ट छु र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभागसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति: २०६५/०७/२७

.....
(प्रा.डा. ब्रतराज आचार्य)

शोधनिर्देशक

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय,

कीर्तिपुर

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मैले स्नातकोत्तर तहको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि आदरणीय गुरु प्रा.डा. ब्रतराज आचार्यको कुशल निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । यो शोधपत्र तयार गर्ने सन्दर्भमा आइपरेका विभिन्न समस्या र अड्चनहरूसँग जुध्ने प्रेरणा दिँदै सही पथप्रदर्शन गराएर अगि बढ्न उत्प्रेरित गरी आफ्ना कतिपय व्यावहारिक कार्यहरूलाई पन्छाएर कुशल र समुचित दिग्दर्शन गराउनु भएकोमा उहाँप्रति म हार्दिक कृतज्ञता एवम् श्रद्धा व्यक्त गर्दछु । प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा सामग्री सङ्कलन गर्न महत्त्वपूर्ण सहयोग पुऱ्याउनु हुने भक्तपुर लोकन्थली निवासी श्री राजेन्द्र थापाप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

शोधपत्र तयार गर्ने कार्यमा विविध कार्यव्यस्थतालाई प्रवाह नगरी आफ्नो अमूल्य समय निकालेर निर्देशन सुभाब तथा सल्लाह दिई उत्प्रेरित गर्नुहुने आदरणीय गुरुवर्ग तथा प्रस्तुत विषयमा शोधकार्य गर्न अवसर जुटाउने नेपाली केन्द्रीय विभागप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । मलाई बारम्बार घच्चचाएर स्नातकोत्तर अध्ययनसम्म पुऱ्याउनु हुने तथा आर्थिक व्यावहारिक समस्यासँग सङ्घर्ष गर्दै आफ्नो अमूल्य श्रम र पसिना खर्चेर मेरो अध्ययनलाई यस अवस्थामा ल्याई पुऱ्याउने पिता पार्थराज जोशी, माता खिमादेवी जोशी, दाजु रमेशचन्द्र जोशी तथा भाउजू भुवनेश्वरी जोशीप्रति म आजीवन ऋणी छु । प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्दा आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराइदिने त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय र मेरो शोधपत्रलाई आफ्नो अमूल्य समय दिई शुद्धाशुद्धि हेरी सहयोग पुऱ्याउने आत्मीय साथी महेश ढकालप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । त्यसैगरी शोधकार्यमा प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रूपमा सहयोग गर्ने दाजु कालिदास जोशी, भाइ तीर्थराज जोशी र साथीहरू, भोला ढकाल, अमृत के.सी., सुरेन्द्रराज ज्ञवाली, युवराज घिमिरे र योगन्द्रमणि दाहालगायत सम्पूर्ण साथीहरूप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । सङ्कलित सामग्रीहरूलाई भर्को नमानीकन होसियारपूर्वक शुद्धसँग टड्कन गरिदिने क्रिएटिभ कम्प्युटर सेन्टर, कीर्तिपुरप्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

अन्त्यमा यस शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रि.वि. नेपाली केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुरसमक्ष पेस गर्दछु ।

राजप्रसाद जोशी
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि. कीर्तिपुर, काठमाडौं

मिति : २०६५/०७/

विषयसूची

पृष्ठ

पहिलो परिच्छेद

१. शोधपरिचय	१
१.१ शोधशीर्षक	१
१.२ शोधकार्यको प्रयोजन	१
१.३ विषयपरिचय	१
१.४ समस्याकथन	२
१.५ शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा	३
१.७ शोधकार्यको औचित्य	५
१.८ शोधकार्यको सीमाङ्कन	५
१.९ शोधविधि	५
१.१० शोधपत्रको रूपरेखा	६

परिच्छेद - दुई

राजेन्द्र थापाको जीवनी

२.१ वंश परम्परा	७
२.२ जन्म र जन्मस्थान	१०
२.३ बाल्यकाल	१०
२.४ उपनयन संस्कार	११
२.५ शिक्षादीक्षा	१२
२.६ दाम्पत्य जीवन र छोराछोरी	१४
२.७ पारिवारिक वियोग	१५

२.८ आर्थिक अवस्था	१५
२.९ बसोबास	१७
२.१० कार्यक्षेत्र	१७
२.११ साहित्यलेखन	१८
२.११.१ प्रेरणा र प्रभाव	१८
२.११.२ लेखनको प्रारम्भ र प्रकाशित कृतिहरू	१९
२.१२ पुरस्कार तथा सम्मान	२०
२.१३ राष्ट्रिय एवम् अन्तर्राष्ट्रिय भ्रमण	२२
२.१४ रुचि तथा स्वभाव	२३
२.१५ साहित्यिक मान्यता र जीवनदर्शन	२५
२.१६ निष्कर्ष	२७

तेस्रो - परिच्छेद राजेन्द्र थापाको व्यक्तित्व

३.१ पृष्ठभूमि	२९
३.२ निजी व्यक्तित्व	३०
३.२.१ आन्तरिक व्यक्तित्व	३०
३.२.२ बाह्य व्यक्तित्व	३१
३.३ स्रष्टा व्यक्तित्व	३२
३.३.१ गीतकार व्यक्तित्व	३२
३.३.२ गजलकार व्यक्तित्व	३४
३.३.३ नाटककार व्यक्तित्व	३४
३.३.४ कवि व्यक्तित्व	३५
३.३.५ कथाकार व्यक्तित्व	३६

३.३.६ उपन्यासकार व्यक्तित्व	३६
३.३.७ मुक्तक व्यक्तित्व	३७
३.४ साहित्येत्तर व्यक्तित्व	३७
३.४.१ कलाकार व्यक्तित्व	३७
३.४.२ समाजसेवी व्यक्तित्व	३८
३.४.३ चिन्तनशील व्यक्तित्व	३९
३.४.४ बहुभाषी व्यक्तित्व	३९
३.४.५ सैनिक व्यक्तित्व	४०
३.५ जीवनी, व्यक्तित्व र साहित्यिक लेखनबीच अन्तः सम्बन्ध	४१
३.६ निष्कर्ष	४२

चौथा- परिच्छेद

राजेन्द्र थापाका गीतसङ्ग्रहको अध्ययन

४.१ गीतको सामान्य चिनारी	४४
४.२ यसपाली त मनै फाट्यो गीतसङ्ग्रहको विवेचना	४६
४.२.१ शीर्षकीकरण	४७
४.२.२ विषयवस्तुगत आयाम	४८
(क) देशप्रेमसम्बन्धी गीत	४९
(ख) प्रकृतिचित्रण सम्बन्धी	५२
(ग) शृङ्गारिक गीत	५५
(घ) आशावादी गीत	५८
(ङ) निराशावादी गीत	६०
(च) पीडासम्बन्धी गीत	६२

छ) विविध गीत	६४
४.२.३ लय ढाँचा	६६
४.२.४ भाषाशैली	७०
४.२.५ कथनपद्धति	७३
४.२.६ निष्कर्ष	७५

पाँचौं परिच्छेद

राजेन्द्र थापाका गजलसङ्ग्रहको अध्ययन

५.१ गजलको परिचय	७७
५.१.१ गजलको परिभाषा	७७
५.१.२ गजलको संरचना र तत्त्वहरू	८०
क) सेर	८०
ख) मिसरा	८१
ग) मतला	८१
घ) काफिया	८१
ङ) रदिफ	८१
च) तखल्लुस	८२
५.२ राजेन्द्र थापाका गजलसङ्ग्रहको अध्ययन	८२
५.२.१ सूर्जे पनि अस्ताउन मात्रै गजलसङ्ग्रहको विवेचना	८३
क) सामाजिक विषयमा आधारित गजल	८३
ख) देशप्रेमसम्बन्धी गजल	८५
ग) राजीतिक विषयवस्तुमा आधारित गजल	८५
घ) माया प्रेमका गजल	८७

ड) जीवनसम्बन्धी गजल	८९
५.२.२ सहनेकै छाती अचानो गजलसङ्ग्रहको विवेचना	९१
क) सामाजिक विषयवस्तुमा आधारित गजल	९३
ख) देशप्रेमसम्बन्धी गजल	९४
ग) राजनीतिक विषयवस्तु आधारित गजल	९५
घ) मायाप्रेमसम्बन्धी गजल	९७
ड) जीवनसम्बन्धी गजल	९९
च) विविध गजल	१०१
५.२.३ बाटोले अब मान्छे हिँड्छ' गजलसङ्ग्रहको विवेचना	१०३
क) सामाजिक विषयवस्तुमा आधारित गजल	१०५
ख) राजनीतिक विषयवस्तुमा आधारित गजल	१०६
ग) मायाप्रेमका गजल	१०८
घ) जीवनसम्बन्धी गजल	१११
ड) विविध विषयवस्तुका गजल	११३
५.३ राजेन्द्र थापाका गजलको संरचनात्मक विवेचना	११५
५.४ निष्कर्ष	११७

छैटाँ परिच्छेद

उपसंहार	१२०
अध्ययनका सम्भावित क्षेत्रहरू	१२५

सन्दर्भग्रन्थसूची

सङ्क्षेपीकरण सूची

ई.	-	ईस्वी सन्
उ. मा.वि.	-	उच्च माध्यमिक विद्यालय
एम्. ए.	-	मास्टर्स अफ आर्ट्स
काठ.	-	काठमाडौं
गो.द.वा.	-	गोरखा दक्षिण बाहु
त्रि.वि.	-	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
दो.सं.	-	दोस्रो संस्करण
नि.मा.वि.	-	निम्नमाध्यमिक विद्यालय
ने. के.शि. वि.	-	नेपाली केन्द्रीय शिक्षण विभाग
ने.रा.प्र.प्र.	-	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
प्रा.	-	प्राध्यापक
प्रा.डा.	-	प्राध्यापक डाक्टर
पृ.	-	पृष्ठ
मा.वि.	-	माध्यमिक विद्यालय
वि.सं.	-	विक्रम संवत्
सम्पा.	-	सम्पादक